

MILAN DIVJAK

Program posveta omogoča neomejeno izbiro tematike, ki zadeva vprašanja intelektualcev ali razumnikov. Možno je poseči v preteklost, zajeti sodobnost ter prihodnost. Ker je to področje vseobsežno, zapleteno in v mnogih vedah podrobno obdelano, se bi omejil na drobno, toda sedaj vedno bolj zanimivo vprašanje o učitelju razumniku, kot o posamezniku in članu svoje poklicne skupine. Ker bodo verjetno drugi podrobno opredelili intelektualca razumnika, zadostuje, če v ožjem in strogem pomenu besede štejemo med razumnike ljudi, ki ustvarjalno prispevajo k stroki pa tudi k družbenemu razvoju, torej razmišljajo ne le o svojih ožjih strokovnih, temveč tudi o širših družbenih, kulturnih, etičnih, političnih vprašanjih. Zaradi tega spadajo sem znanstveniki, umetniki, tehniki, učitelji, državniki, zdravniki, novinarji in drugi. Pri vseh gre za resnično obvladanje področij, s katerimi se ukvarjajo, za njihovo razvijanje pa tudi za njihovo globlje idejno, etično, socialno osmišljanje. Taki ljudje razumniki so lahko različnega spola, socialnega porekla, izobrazbe, lahko izhajajo iz različnih družbenih slojev. Značilno je, da se neprestano razvijajo, vendar ohranjajo bistvene osnove svetovnega nazora in sistema vrednot. Ta ni odvisen od javnega mnenja, dnevnih političnih in drugih sprememb in pritiskov.

Primere za ustvarjalne in družbeno angažirane razumnike bi lahko iskali v zgodovini vseh vrst znanosti, literature, filozofije, gospodarstva, tehnike, umetnosti, pa tudi v sodobnosti. Lahko bi iskati njihov družbeni, idejni, strokovni izvor in sledili njihov individualni osebnostni, socialni, moralni razvoj. Ustvarjalnost lahko preučujejo razne znanosti, zlasti psihologija, sociologija, pedagogika in druge. Ni nujno, da bi bili vsi, ki jih štejemo k razumnikom, tudi genialni ustvarjalci, odkritelji, izumitelji ali idejni voditelji, vendar mora biti njihovo delo in življenje plodno in za družbeni napredek relevantno vsaj na nacionalnem območju, če ne seže v regionalne in širše prostore. Resnični razumnik ni le oster mislec, temveč tudi plemenit človek. Zato svoje talente, sposobnosti in znanje daje v službo sočloveka, svoji nacionalni in tudi mednarodni skupnosti.

Najtežjo, najbolj poniževalno in negotovo pot je imel učiteljski poklic. V naših krščanskih okoljih izhaja iz mežnarskega poklica. Zato je bilo učiteljevo glavno opravilo oskrbovanje cerkve in hlapčevanje duhovniku, srenji, pozneje strankam in birokraciji. Pouk je bil postranski, zato se zanj ni bilo potrebno temeljito izobraževati. Učitelji so imeli izmed vseh poklicev najskromnejšo izobrazbo, najslabšo plačo in najnižji ugled v družbi. Skrbno se je pazilo s strani cerkve, plemstva in državne birokracije, da učitelji niso dobili boljše izobrazbe, da ne bi mislili s svojo glavo, da ne bi bili ustvarjalni. Zato so bili učitelji tudi po letu 1869, ko so dobivali srednjo izobrazbo, še vedno daleč za duhovnikom, zdravnikom, veterinarjem ali pravnikom. Tako je ostalo pri nas tudi med obema vojnama in še veliko let po drugi svetovni vojni. Vedno so bolj ali manj podcenjevali učiteljevo delo, obenem pa od njega pričakovali in zahtevali čudeže. So bila obdobja, ko so učitelji in njihove družine dobesedno stradali, če se niso dosledno podrejali tem ali onim, predvsem pa klerikalnim strankam. Režimi in zlasti cerkev so se bali svobodomiselnih in naprednih učiteljev, zato so jih preganjali in izstradali. Tudi profesorski poklic, ki je sicer imel boljši status, se je moral osvobodjati cerkvenega nadzora, podrejenosti, odvisnosti. Zaradi visoke izobrazbe so profesorje srednjih šol že prištevali med razumnike, da ne govorimo o visokošolskih učiteljih.

Zgodovina šolstva, pedagogike in učiteljskega poklica kaže, kako so se učitelji

stoletja bojevali za višjo izobrazbo, za socialno, politično in kulturno emancipacijo. Zavedali so se, da brez višje izobrazbe ne bodo izboljšali šole, zlasti pa ne družbenega položaja in gmotnega stanja. Zato zasledimo zahteve po višji in celo univerzitetni izobrazbi že pred prvo vojno. Še bolj odločno pa so tako izobrazbo zahtevali med vojnama in po drugi vojni. Ne le klerikalni režimi in meščanske stranke, temveč tudi nova ljudska oblast po vojni ni takoj uresničila teh zahtev. Spričo pomanjkanja učiteljev in razdrtih šol je bilo potrebno ustvarjati najnujnejše pogoje za šolanje otrok. Kljub temu so takoj po vojni ustanovili Višjo pedagoško šolo v Ljubljani, v Mariboru pa celo Visoko pedagoško šolo, ki je zaradi pomanjkanja visokošolskih učiteljev delovala le na prvi stopnji. Šele leta 1984 smo začeli izobraževati tudi učitelje osnovnih šol na akademski stopnji.

Učitelji z visokošolsko izobrazbo se v svetu in pri nas še vedno čutijo manjvredne. Na eni strani gre verjetno za manj kvalitetno izobrazbo, na drugi pa vpliva značaj dela. Raziskave kažejo, da učiteljski poklic kljub akademski stopnji nima ustreznega družbenega ugleda, zato je tudi slabše nagrajen, zato se zanj odločajo manj ambiciozni študenti oziroma študentke, ki so v večini. Ker je to množičen poklic, katerega uspešnost je močno odvisna od dejavnikov, ki so zunaj dosega učiteljev, ni tako cenjen, obenem pa je izpostavljen družbeni kritiki. Zaradi nadpovprečnega napora, ki ga zahteva učiteljevo delo, ostane premalo sil za sproščeno ustvarjalno delo, za inovacije, za široko izpopolnjevanje. Očitno je tudi, da pedagoško delo ne daje občutka zaključnosti, zato se učitelji čutijo negotove in nezadovoljne. Zaradi številnih dejavnikov je ogroženo učiteljevo telesno in duševno zdravje. Vse to večino učiteljev ovira, da bi si razvili višje aspiracije, da bi se strokovno poglobljali, da bi iskali nova pota in da bi si prizadevali za globlje osmišljanje svojega dela. To v večini primerov velja tudi za druge akademske poklice, saj recimo nekateri tehniki, ekonomisti, pravniki, zdravniki ali profesorji in drugi delo opravljajo rutinsko, brez višjih socialnih, etičnih, kulturnih in drugih aspiracij, brez globokega doživljanja in s tem ustvarjalnosti, ponekod celo brez spoštovanja poklicne etike.

V tem zapisu ni mogoče pojasniti, zakaj imamo med velikim številom akademskih izobražencev premalo resničnih razumnikov. Morali bi se vprašati, s kakšnimi motivi, aspiracijami, pričakovanji in ambicijami se vpisujejo mladi na določene fakultete, kakšne so njihove sposobnosti in nagnjenja, kako so se oblikovali v osnovni in srednji šoli. Vprašanje je tudi, kako poteka izobraževanje na visokih šolah, kako si mladi lahko razvijajo ustvarjalnost, kritičnost in odnos do kulture, vrednot, do stroke, do določenega dela in vlog, ki jih bodo igrali v družbi kot strokovnjaki in državljani. O tem bi morali razmišljati visokošolski učitelji. Ti bi morali biti v najboljšem smislu razumniki, strokovno, znanstveno, družbeno in kulturno angažirani. Njihovo znanstveno in pedagoško delo bi moralo spodbujati mlade - bodoče akademske izobražence k ustvarjalnosti, kritičnosti, h globljemu vrednotenju znanja, izobrazbe, umskega dela. Spodbujati bi jih morali h globini in širini stalnega izobraževanja, k osmišljanju dela, k spoštovanju širših vrednot, k višjim aspiracijam.

Govorimo o svobodnih poklicih, čeprav ne vemo, v koliki meri so ljudje, ki si morajo služiti kruh, svobodni, ustvarjalni, miselno neodvisni. Še manj velja taka "svoboda" za izobražence, ki se morajo udinjati kapitalu, ki so zanimivi le toliko časa, dokler lahko koristijo, ki živijo v stalni odvisnosti od dobre volje delodajalca in v strahu in negotovosti za eksistenco. Podobno velja za uradnike, ki se morajo udinjati strankarskim ustanovam, uradom, javni upravi, ki spreminja kadrovske sestavo po zmagi te ali druge stranke. Vemo tudi, da so takozvani intelektualci bili ob družbenih spremembah vedno na udaru, da so vladajoče sile z njimi manipulirale. Tudi umetniki in kulturniki so boleče odvisni od družbenih razmer, od političnih in idejnih tokov in sprememb. Množice znanstvenikov so danes angažirane v oboroževalni tekmi, zato z višjega etičnega stališča opravljajo nehumano delo. Njihovi rezultati so namenjeni ubijanju človeka, čeprav se

skrivajo za "obrambo domovine". Mnogi menežerji so v službi kapitala in izkoriščajo delavce. Vprašanje je, ali smemo vse te, ki hlapčujejo, zlasti pa so izkoriščani in ponižani in morajo igrati sramotne vloge, imenovati razumnike.

Čeprav učitelji osnovne šole tudi pri nas dobivajo visokošolsko izobrazbo, ima ta vrsto slabosti, pomanjkljivosti. Razredni učitelji se pripravljajo za pouk mnogih predmetov, zato se v nobenega ne morejo poglobiti. Tudi predmetni učitelji, kot kaže praksa, za kvalitetno delo niso dovolj pripravljeni, zlasti jim manjka poglobljena družboslovna, psihološka, pedagoška in metodična izobrazba. Pogrešajo prav tiste razsežnosti izobrazbe, ki jim dajejo profesionalnost, ki zagotavljajo, da se lahko dvignejo nad vsakdanjo rutinsko delo, da globlje razumejo svoje strokovno, kulturno, družbeno in humanistično poslanstvo. Učitelj je po naravi svojega dela ne le pedagog, temveč tudi kulturni delavec. To pa je lahko le, če je njegovo delo v šoli sproščeno, uspešno, plodno in če ima odziv in vpliv tudi v okolju. Družbeno, psihološko in pedagoško ter etično slabo pripravljen in razgledan učitelj je težko kos problemom v šoli, zato je preveč obremenjen, zavrt in nezadovoljen, da bi lahko še izžareval v okolje, da bi lahko dojemal in razčlenjeval družbene, kulturne in druge probleme in se kje plodno udeleževal.

In vendar bi želeli, da bi učitelji kot množičen poklic, ki lahko znatno vpliva na mlade rodove, na starše, na politično in kulturno javnost ter življenje, imeli med seboj kar največ ustvarjalnih, širokih, kulturnih stanovskih tovarišev, ki bi jih lahko šteli med razumnike v pravem pomenu besede. Učitelji, ki so nekoč imeli skromno izobrazbo, so v najtežjih razmerah revščine, političnih preganjanj in delovnih obremenitev skrbeli za samoizobraževanje. Skrbno so sledili dosežkom pedagogike, psihologije, družbenih in drugih ved in dosegli široko in temeljito razgledanost. Mnogi so zato sodelovali v strokovnih in političnih ter drugih glasilih, pisali so učbenike, postali so pesniki, pisatelji, komponisti, družbeni, politični in kulturni delavci. Mnogi so izobrazbo dopolnili na visokih šolah, ko so jim to dovolili, in postali profesorji učiteljišč, univerz. V najtežjih razmerah so se razvili v razumnike, v ustvarjalce, ki so veliko prispevali v strokah pa tudi h kulturnemu življenju določenih obdobj. Trajno so se zapisali v zgodovino šolstva, pedagogike in kulture.

Danes je spričo visokošolskega izobraževanja učiteljev več možnosti, da bi se razvili v razumnike, v ustvarjalne in visoko kulturne delavce in državljane. Čeprav je to, kot smo poudarili, odvisno od mnogih okoliščin in dejavnikov, od predhodnega razvoja, sposobnosti, dispozicij in družbenih spodbud, bi morale visoke pedagoške šole več prispevati k takemu razvoju. Na eni strani gre za poglobljeno znanstveno izobrazbo, ki mora biti povezana z življenjem in zgrajena na solidni splošni razgledanosti, na drugi strani pa za celo vrsto pedagoških, družboslovnih, filozofskih, psiholoških in drugih ved, ki dajejo poklicni profil učitelju. Od znanja in izobrazbe je treba mlade voditi k pedagoški, psihološki, filozofski, jezikovni kulturi. Bodoči učitelji naj bi bili družbeno kritični. Kljub pristni povezanosti z družbo naj bi imeli do nje kritično distanco, miselno in čustveno naj bi presegali družbena navzkrižja in lokalne ter strankarske, verske in druge interese. Globok vpogled in tudi realen odnos naj bi si pridobili do pojavov v domači in svetovni skupnosti. Le tako bi lahko kot razumniki delali v korist mladih rodov in naprednih teženj doma in v svetu.

Literatura

- Hargreaves Andy: *Changing Teachers, Changing Times: Teachers' work and Culture in the Postmodern Age*. Cassel, London 1994 (272).
- Pearson Allen T.: *The Teacher. Theory and Practice in Teacher Education*. Routledge, New York - London, 1989 (168).
- Divjak Milan: *Oblikovanje učiteljev osnovne šole. Učiteljeva poklicna podoba*. V Mariboru, Pedagoška akademija 1973 (311).